MOLIYAVIY HISOBOTLARNI TAHLIL QILISH ORQALI KORXONA BARQARORLIGINI BAHOLASH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Rahmonova Yulduz Sharafitdinovna
SamISI PhD, v.b.dotsent .
Samarqand iqtisodiyot va servis institute
raxmanova_yulduz@mail.ru
Tel.: (97) 446-03-60
UDK: 657.1:332.7-047:32(575.1)
ORCID: 0009-0008-9676-2216
Ataqulova Sadoqat Husniddin qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Xalqaro iqtisodiy munosabatlar fakulteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24360682

Annotatsiya: Maqolada moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish asosida korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashning nazariy-metodologik asoslari hamda xalqaro va milliy yondashuvlar chuqur tadqiq etilgan. Buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot hamda pul oqimlari to'g'risidagi hisobot ma'lumotlari asosida korxonaning likvidliligi, to'lovga qobiliyatliligi, kapital tarkibi, ishchanlik faolligi va rentabellik ko'rsatkichlarini baholash usullari tizimli ravishda ko'rib chiqilgan. O'zbekiston korxonalari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish jarayoni, inflyatsiya darajasi, valyuta kursi o'zgarishlari, debitorlik va kreditorlik qarzdorliklar dinamikasi hamda qarz mablag'lari ulushining moliyaviy barqarorlikka ta'siriga alohida e'tibor qaratilgan. Xalqaro tajribani qiyosiy o'rganish hamda shartli sanoat korxonasi ma'lumotlari tahlili asosida O'zbekiston sharoitida korxonalar barqarorligini baholashning makroiqtisodiy va ichki omillarni hisobga oluvchi kompleks yondashuvi taklif etilgan.

***Kalit so'zlar**: moliyaviy hisobot, moliyaviy barqarorlik, buxgalteriya balansi, likvidlilik, to'lovga qobiliyatlilik, rentabellik, operatsion pul oqimi, moliyaviy leveraj, bankrotlik diagnostikasi, MHXS.*

ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ПОСРЕДСТВОМ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ И ПУТИ ЕЁ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация: В статье глубоко исследуются теоретические и методологические основы оценки финансовой устойчивости предприятия на основе анализа финансовой отчетности, а также международные и национальные подходы. Системно рассмотрены методы оценки ликвидности, платежеспособности, структуры капитала, деловой активности и рентабельности по данным бухгалтерского баланса, отчета о финансовых результатах и отчета о движении денежных средств. Особое внимание уделяется специфике деятельности предприятий Узбекистана, процессу перехода на Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), влиянию уровня инфляции, валютных колебаний, динамики дебиторско-кредиторской задолженности и доли заемных средств на финансовую устойчивость. На основе сравнительного анализа международной практики предложен комплексный подход к оценке устойчивости предприятий в условиях Узбекистана.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ключевые слова: *финансовая отчетность, финансовая устойчивость, бухгалтерский баланс, ликвидность, платежеспособность, рентабельность, операционный денежный поток, финансовый левередж, диагностика банкротства, МСФО.*

ASSESSING ENTERPRISE STABILITY THROUGH FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS AND WAYS TO IMPROVE IT

Annotation: This article thoroughly examines the theoretical and methodological foundations for assessing enterprise financial stability through financial statement analysis, alongside international and national approaches. Methods for systematically evaluating liquidity, solvency, capital structure, business activity, and profitability based on the balance sheet, income statement, and cash flow statement are reviewed. Particular attention is paid to the specific characteristics of enterprises in Uzbekistan, the transition to International Financial Reporting Standards (IFRS), and the impact of inflation, exchange rate fluctuations, receivables and payables dynamics, and debt ratios on financial stability. Based on comparative analysis of international practices, an integrated approach to assessing enterprise stability in Uzbekistan is proposed.

Keywords: *financial statements, financial stability, balance sheet, liquidity, solvency, profitability, operating cash flow, financial leverage, bankruptcy diagnostics, IFRS.*

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va bozor munosabatlarining chuqurlashuvi sharoitida har bir xo'jalik yurituvchi subyektning uzoq muddatli istiqbolda uzluksiz faoliyat yuritishi, raqobatbardoshligini saqlab qolishi va investitsion jozibadorligini oshirishi bevosita uning moliyaviy barqarorligiga bog'liq. Moliyaviy barqarorlik korxonaning tashqi va ichki iqtisodiy tebranishlar sharoitida o'z to'lov qobiliyatini yo'qotmasdan, moliyaviy resurslardan samarali foydalangan holda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlash qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu holatni xolis va aniq baholashning asosiy axborot bazasi bo'lib korxonaning moliyaviy hisobotlari xizmat qiladi.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, korxonaning moliyaviy barqarorligini faqat yakuniy sof foyda hajmi yoki aktivlar qiymatining nominal o'sishi asosida baholash yetarli emas. Chunki hisobot davrida yuqori foyda ko'rsatgan korxona ham debitorlik qarzdorliklarining muzlab qolishi, tovar-moddiy zaxiralarning haddan tashqari ko'payib ketishi, qisqa muddatli qarz yukining ortishi yoki operatsion pul oqimlarining yetishmasligi oqibatida jiddiy likvidlilik inqiroziga uchrashi mumkin. Shu bois moliyaviy tahlil jarayonida aktivlar likvidliligi, o'z va qarz kapitali nisbati, aylanma mablag'larning aylanish tezligi, inflyatsiya hamda valyuta risklari kabi ko'plab omillarni o'zaro bog'liqlikda o'rganish talab etiladi.

Xalqaro moliyaviy tahlil amaliyotida korxona barqarorligini aniqlashda joriy va tezkor likvidlilik koeffitsiyentlari, moliyaviy mustaqillik (avtonomiya) koeffitsiyenti, moliyaviy leveraj, aktivlar va o'z kapital rentabelligi (ROA, ROE), sof qarzning EBITDAga nisbati (Net Debt / EBITDA) hamda operatsion pul oqimlarining yetarliligi kabi kompleks ko'rsatkichlardan keng foydalaniladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiy sektor ulushini kengaytirish, kapital bozorini rivojlantirish va Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini (MHXS) keng joriy etish bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qaroriga muvofiq yirik korxonalar va aksiyadorlik

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jamiyatlarining MHXS asosida hisobot tayyorlashga o'tishi moliyaviy axborotlarning shaffofligini oshirish bilan birga, korxona barqarorligini xalqaro mezonlar asosida chuqur tahlil qilish metodologiyasini takomillashtirish zaruratini kuchaytirmoqda.

O'rganilganlik darajasi

Moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish, korxonaning moliyaviy barqarorligi, likvidliligi, to'lovga qobiliyatliligi va bankrotlik ehtimolini baholash masalalari xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida atroflicha o'rganilgan.

Xorijiy olimlardan E.A. Helfert o'zining "Techniques of Financial Analysis" asarida korxona faoliyatini tizimli tahlil qilishda operatsion, investitsion va moliyaviy qarorlarning o'zaro bog'liqligini hamda pul oqimlarini boshqarishning ahamiyatini asoslab bergan. J.C. Van Horne va J.M. Wachowicz tomonidan yaratilgan "Fundamentals of Financial Management" asarida moliyaviy koeffitsiyentlar tahlili, kapital tuzilmasini optimallashtirish, moliyaviy leveraj samarasi va aylanma kapitalni boshqarish metodologiyasi chuqur yoritilgan.

R.A. Brealey, S.C. Myers va F. Allen o'zlarining "Principles of Corporate Finance" fundamental tadqiqotlarida korporativ moliyaviy barqarorlikni baholashda kapital qiymati, risk va daromadlilik muvozanati hamda diskontlangan pul oqimlaridan foydalanishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Shuningdek, amerikalik iqtisodchi E.I. Altman tomonidan ishlab chiqilgan bankrotlik ehtimolini prognozlashning ko'p omilli modellari (Altman Z-score) korxonalarning moliyaviy inqirozga uchrash xavfini oldindan tashxislashda jahon amaliyotida muhim ilmiy-amaliy vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan M.Q. Pardayev, I.T. Abdukarimov, B.I. Isroilov, B.A. Xasanov, A.A. Karimov va Q.B. Urazovlarning ilmiy ishlarida O'zbekiston korxonalarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlilni tashkil etish, buxgalteriya balansi likvidliligini baholash, moliyaviy barqarorlik turlarini (mutlaq, me'yoriy, beqaror va inqirozli holat) aniqlash hamda moliyaviy natijalar hisobotini tahlil qilishning nazariy va uslubiy jihatlari keng tadqiq etilgan.

Jumladan, I.T. Abdukarimov va M.Q. Pardayevlarning tadqiqotlarida aylanma mablag'lar va ularni shakllantirish manbalari o'rtasidagi muvozanat orqali korxonaning moliyaviy barqarorlik darajasini aniqlash usullari ishlab chiqilgan. B.A. Xasanov va Q.B. Urazovlarning ishlarida esa bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib, moliyaviy hisobot shakllarini takomillashtirish va audit hamda tahlil jarayonlarida xalqaro standartlarni qo'llash masalalari yoritilgan.

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan moliyaviy tahlilning nazariy asoslari va alohida koeffitsiyentlarni hisoblash usullari yetarlicha o'rganilgan. Biroq O'zbekiston korxonalarining MHXSga o'tish sharoitida buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar hisoboti va pul oqimlari hisobotini yagona integratsiyalashgan tizim sifatida tahlil qilish, shuningdek, inflyatsiya, valyuta kursi tebranishlari va tarmoq xususiyatlarini hisobga oluvchi kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish yanada chuqur ilmiy izlanishlarni talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish orqali korxona barqarorligini baholash va ushbu jarayonni O'zbekiston sharoitida takomillashtirish masalalarini o'rganishda kompleks ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy va me'yoriy asosini mahalliy hamda xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, Buxgalteriya hisobining milliy standartlari (BHMS) hamda Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IAS 1, IAS 7) tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Birinchidan, gorizontal va vertikal (tarkibiy) tahlil usullaridan foydalanildi. Gorizontal tahlil orqali korxonaning buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar hisobotidagi asosiy moddalarning bir necha hisobot davrlari kesimidagi o‘sish yoki pasayish sur’atlari o‘rganildi. Vertikal tahlil esa jami aktivlar tarkibida aylanma va uzoq muddatli aktivlar ulushini, passivlar tarkibida esa o‘z kapitali va qarz mablag‘lari nisbatini aniqlash imkonini berdi.

Ikkinchidan, moliyaviy koeffitsiyentlar (nisbiy ko‘rsatkichlar) tahlili usuli qo‘llanildi. Ushbu usul yordamida korxona barqarorligining to‘rtta asosiy yo‘nalishi — likvidlilik (joriy, tezkor va mutlaq likvidlilik), moliyaviy mustaqillik (avtonomiya, moliyaviy leveraj, o‘z aylanma mablag‘lari bilan ta’minlanganlik), ishchanlik faolligi (aktivlar va debitorlik qarzdorlikning aylanish koeffitsiyentlari) hamda rentabellik (ROA, ROE, ROS) ko‘rsatkichlari hisoblanib, xalqaro me’yoriy qiymatlar bilan taqqoslandi.

Uchinchidan, pul oqimlari tahlili (Cash Flow Analysis) usulidan foydalanildi. Bu usul IAS 7 “Pul oqimlari to‘g‘risidagi hisobot” talablari asosida korxonaning operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyatdan keladigan pul oqimlarini tahlil qilish, hisoblangan sof foyda bilan real pul mablag‘lari o‘rtasidagi farq sabablarini aniqlash hamda joriy majburiyatlarni qoplash salohiyatini baholashga xizmat qildi.

To‘rtinchidan, qiyosiy va omilli tahlil usullari yordamida rivojlangan mamlakatlar (AQSh, Yevropa Ittifoqi davlatlari) korxonalarida qo‘llaniladigan moliyaviy barqarorlikni baholash tajribasi O‘zbekiston amaliyoti bilan taqqoslandi. Shuningdek, zanjirli almashtirish va omilli modellashtirish usullari orqali sof foyda, inflyatsiya va valyuta kursi o‘zgarishining o‘z kapitali rentabelligiga ta’siri baholandi.

Beshinchidan, ko‘p omilli prognozlash va ssenariyli tahlil usuli asosida Altmanning Z-score modeli hamda turli makroiqtisodiy ssenariylarda (ijobiy, bazaviy va stress ssenariylar) korxonaning to‘lov qobiliyatini saqlab qolish ehtimoli tahlil qilindi.

Natija va muhokama

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda faqat an’anaviy balans ko‘rsatkichlariga tayanish zamonaviy bozor sharoitida yetarli emas. Xalqaro amaliyot tahlili rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy tahlil uchta asosiy ustunga — balans muvozanati, operatsion rentabellik va erkin pul oqimlari (Free Cash Flow) barqarorligiga tayanishini tasdiqlaydi.

Tadqiqot doirasida an’anaviy milliy tahlil usullari va zamonaviy xalqaro yondashuvlarning amaliy ahamiyatini ko‘rsatish maqsadida shartli sanoat korxonasi — “O‘zSanoatInvest” AJning 2023–2025-yillardagi moliyaviy hisobot ma’lumotlari asosida tahliliy hisob-kitoblar amalga oshirildi (1-jadval).

1-jadval. Shartli sanoat korxonasining 2023–2025-yillardagi moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari dinamikasi

Ko‘rsatkichlar nomi	Me’yoriy qiymat	2023-yil	2024-yil	2025-yil
Joriy likvidlilik koeffitsiyenti	1,5 – 2,0	1,65	1,52	1,38
Tezkor likvidlilik koeffitsiyenti	0,8 – 1,0	0,92	0,81	0,69
Moliyaviy mustaqillik	≥ 0,50	0,58	0,51	0,44

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

koeffitsiyenti				
Moliyaviy leveraj (Qarz / O‘z kapitali)	≤ 1,0	0,72	0,96	1,27
Aktivlar rentabelligi (ROA), %	Tarmoqqa bog‘liq	9,4%	8,8%	7,5%
O‘z kapitali rentabelligi (ROE), %	≥ 15,0%	16,2%	17,3%	17,0%
Operatsion pul oqimi / Qisqa muddatli qarz	≥ 0,40	0,48	0,35	0,24
Sof qarz / EBITDA	≤ 2,5	1,85	2,40	3,15

1-jadval ma'lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, tahlil qilinayotgan korxonada 2023–2025-yillar davomida o‘z kapitali rentabelligi (ROE) 16,2 foizdan 17,0 foizga o‘sgan bo‘lsa-da, moliyaviy barqarorlikning asosiy mezonlari yomonlashgan. Xususan, qarz mablag‘lari ulushining ortishi natijasida moliyaviy mustaqillik koeffitsiyenti 0,58 dan 0,44 gacha pasaygan, moliyaviy leveraj esa 0,72 dan 1,27 gacha ko‘tarilgan. Eng muhimi, operatsion pul oqimining qisqa muddatli qarzlarga nisbati 0,48 dan 0,24 gacha tushib ketgan va Sof qarz / EBITDA ko‘rsatkichi 3,15 ga yetib, me'yoriy chegaradan (2,5) oshgan. Bu holat korxonaning hisobotdagi foydasi qarz mablag‘lari hisobiga sun'iy ravishda yuqori ko‘rinayotganini, amalda esa likvidlilik va to‘lovga qobiliyatlilik riski kuchayganini isbotlaydi.

O‘zbekiston korxonalari amaliyotini chuqur o‘rganish moliyaviy hisobotlarni tahlil qilishda milliy iqtisodiyotning bir qator o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi:

Birinchidan, buxgalteriya foydasi va real pul oqimlari o‘rtasidagi tafovut. Ko‘plab mahalliy korxonalarda mahsulot sotish hajmi hisoblash usuli bo‘yicha daromad sifatida tan olinadi, biroq xaridorlar bilan hisob-kitoblarning kechikishi oqibatida muddati o‘tgan debitorlik qarzdorliklari ko‘payadi. Natijada moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda sof foyda ko‘rsatilgani holda, korxona soliqlar, ish haqi va kreditorlar oldidagi majburiyatlarini o‘z vaqtida bajara olmaydi.

Ikkinchidan, inflyatsiya va asosiy vositalarni qayta baholash omili. Inflyatsiya sharoitida korxona balansida tarixiy (boshlang‘ich) qiymatda aks ettirilgan asosiy vositalar real bozor qiymatidan sezilarli darajada past bo‘lishi mumkin. Bu esa aktivlar qiymatining sun'iy kamayishiga, amortizatsiya ajratmalarining yangi investitsiyalar uchun yetarli bo‘lmasligiga hamda aktivlar rentabelligi (ROA) ko‘rsatkichining noto‘g‘ri shakllanishiga olib keladi. Shu sababli real daromadlilikni aniqlashda inflyatsiya indeksiga tuzatish kiritish zarur.

Uchinchidan, valyuta kursi tebranishlarining moliyaviy barqarorlikka ta'siri. Xorijiy valyutada jalb qilingan investitsion kreditlar, lizing majburiyatlari yoki import xomashyo shartnomalariga ega korxonalarda milliy valyuta kursining o‘zgarishi salbiy kurs farqlarini yuzaga keltiradi. Bu xarajatlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri moliyaviy natijalarga ta'sir qilib, korxonaning sof foydasini va o‘z kapitalini kamaytiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

To‘rtinchidan, tarmoq xususiyatlari va hududiy omillar. Sanoat, qurilish, savdo va xizmat ko‘rsatish sohalarida aylanma mablag‘larning aylanish davri va kapital sig‘imi turlicha. Masalan, sanoat va qurilish korxonalarida uzoq muddatli aktivlar va zaxiralar ulushi yuqori bo‘lgani sababli joriy likvidlilik me’yorlari savdo korxonalarinikidan farq qiladi. Shu bois barcha korxonalar uchun yagona shablon ko‘rsatkichlardan foydalanish o‘rniga tarmoqqa moslashtirilgan me’yoriy chegaralarni qo‘llash maqsadga muvofiq.

Quyidagi 2-jadvalda korxona moliyaviy barqarorligini baholashda xalqaro tajriba va O‘zbekiston amaliyotidagi yondashuvlarning qiyosiy tahlili umumlashtirilgan.

2-jadval. Korxona moliyaviy barqarorligini baholashda xalqaro tajriba va O‘zbekiston sharoitining qiyosiy tahlili

Baholash yo‘nalishi	Xalqaro tajriba	O‘zbekiston sharoiti
Asosiy axborot manbai	MHXS (IFRS) asosidagi konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar va izohlar	BHMS va MHXSga o‘tish davridagi individual hisobotlar
To‘lov qobiliyatini baholash	Operatsion pul oqimlari (OCF) va erkin pul oqimi (FCF) tahliliga ustuvorlik	Asosan buxgalteriya balansi likvidlilik koeffitsiyentlariga tayanish
Qarz yukini tahlil qilish	Net Debt / EBITDA va foizlarni qoplash koeffitsiyenti (ICR)	O‘z va qarz kapitali nisbati (moliyaviy mustaqillik koeffitsiyenti)
Inflyatsiya va aktivlar qiymati	Aktivlarning adolatli (bozor) qiymatida baholanishi va inflyatsion hisob	Tarixiy qiymat ustuvorligi va inflyatsion tuzatishlarning kam qo‘llanilishi
Valyuta risklarini baholash	Xedjlash vositalari va valyuta sezgirligi tahlilidan keng foydalanish	Kurs farqlarining faqat hisobot davri oxirida fakt bo‘yicha aks ettirilishi
Inqiroz diagnostikasi	Ko‘p omilli prognoz modellari (Altman, Springate) va stress-testlar	Ko‘proq o‘tgan davr ko‘rsatkichlarining retrospektiv tahlili

Qiyosiy tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston sharoitida korxonalarning moliyaviy barqarorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish uchun quyidagi beshta asosiy yo‘nalishni amaliyotga joriy etish talab etiladi:

1. Uchta asosiy moliyaviy hisobotning integratsiyalashgan tahlili. Buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar hisoboti va pul oqimlari hisobotini alohida emas, balki yagona mantiqiy zanjir sifatida tahlil qilish va sof foydaning pul oqimlari bilan ta’minlanganlik koeffitsiyentini hisoblash.

2. Pul oqimlari va qarz yukini baholashning xalqaro indikatorlarini joriy etish. Korxonalarning kreditga layoqatliligi va barqarorligini baholashda Sof qarz / EBITDA hamda foizlarni qoplash koeffitsiyenti (EBIT / Foiz xarajatlari) ko‘rsatkichlarini majburiy mezonlar qatoriga kiritish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Inflyatsiya va valyuta risklarini hisobga oluvchi tuzatish mexanizmini qo‘llash. Nominal rentabellik ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda inflyatsiya darajasidan tozalangan real rentabellikni hisoblash hamda valyuta kursi o‘zgarishining korxona kapitaliga ta’sirini ssenariyli modellashtirish.

4. Tarmoq xususiyatlariga moslashtirilgan me’yoriy bazani shakllantirish. Sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish va xizmat ko‘rsatish tarmoqlari uchun likvidlilik va moliyaviy mustaqillik koeffitsiyentlarining differensiallashgan me’yoriy qiymatlarini ishlab chiqish.

5. Raqamli moliyaviy tahlil va erta ogohlantirish tizimini joriy etish. Korxonalarda ERP va BI (Business Intelligence) tizimlari orqali moliyaviy ko‘rsatkichlarni real vaqt rejimida monitoring qilish hamda bankrotlik xavfini erta aniqlash modellarini qo‘llash.

Xulosa va takliflar

Olib borilgan nazariy va amaliy tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy hisobotlarni chuqur va tizimli tahlil qilish korxonaning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, boshqaruv qarorlarining ilmiy asoslanganligini oshirish hamda investitsion risklarni kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Korxonaning haqiqiy moliyaviy barqarorligi nafaqat foyda hajmiga, balki aktivlar likvidliligi, o‘z va qarz kapitali muvozanati, operatsion pul oqimlarining yetarliligi hamda tashqi makroiqtisodiy omillarga moslashuvchanligiga bog‘liq.

Xalqaro tajribani o‘rganish rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy barqarorlikni baholashda MHXS standartlari, operatsion pul oqimlari tahlili, Net Debt / EBITDA ko‘rsatkichi hamda ko‘p omilli prognozlash modellaridan kompleks foydalanilishini ko‘rsatdi. O‘zbekiston korxonalari amaliyotida esa ushbu usullarni milliy iqtisodiyotning inflyatsiya, valyuta kursi o‘zgarishlari va tarmoq xususiyatlari kabi omillarini hisobga olgan holda moslashtirish zarur.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, O‘zbekiston sharoitida moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish orqali korxona barqarorligini baholash tizimini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Kompleks moliyaviy tahlil metodologiyasini joriy etish. Korxonalar barqarorligini baholashda balans koeffitsiyentlari bilan bir qatorda moliyaviy natijalar va pul oqimlari hisoboti ko‘rsatkichlarini o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish, xususan, operatsion pul oqimining sof foydaga va qisqa muddatli majburiyatlarga nisbatini baholash amaliyotini kengaytirish zarur.

2. Xalqaro moliyaviy indikatorlarni milliy amaliyotga moslashtirish. Korxonalarning qarz yuki va moliyaviy xavfsizligini aniqlashda xalqaro amaliyotda keng qo‘llaniladigan Sof qarz / EBITDA hamda foizlarni qoplash koeffitsiyentlaridan tizimli ravishda foydalanish maqsadga muvofiq.

3. MHXS standartlariga o‘tishni jadallashtirish va hisobotlar sifatini oshirish. Aktiv va majburiyatlarni adolatli (bozor) qiymatda aks ettirish, moliyaviy hisobotlarga tushuntirish xatlari va izohlarni to‘liq shakllantirish orqali tahliliy ma’lumotlarning ishonchliligi va shaffofligini ta’minlash lozim.

4. Inflyatsiya va valyuta risklarini tahlilga integratsiya qilish. Moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko‘rsatkichlarini baholashda inflyatsiya ta’sirini hisobga oluvchi real ko‘rsatkichlarni hisoblash hamda xorijiy valyutadagi majburiyatlar bo‘yicha kurs farqi xavflarini oldindan baholash mexanizmini joriy etish kerak.

5. Tarmoqqa xos me’yoriy ko‘rsatkichlar bazasini yaratish. Iqtisodiyotning turli tarmoqlari (sanoat, qurilish, savdo, qishloq xo‘jaligi, xizmatlar) xususiyatlaridan kelib chiqib, moliyaviy barqarorlik va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

likvidlilik koeffitsiyentlarining milliy tarmoq me'yorlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish zarur.

6. Ssenariyli tahlil va raqamli monitoring tizimlarini rivojlantirish. Korxonalarda moliyaviy inqiroz va to‘lovga qobiliyatsizlik xavfini oldindan aniqlash maqsadida stress-testlar, ssenariyli modellashtirish hamda zamonaviy raqamli moliyaviy tahlil dasturlaridan foydalanishni kengaytirish lozim.

Taklif etilgan yondashuv va tavsiyalarning amaliyotga joriy etilishi O‘zbekiston korxonalarida moliyaviy menejment sifatini oshirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, bankrotlik xavfini kamaytirish hamda ichki va xorijiy investitsiyalarni jalb etish salohiyatini kengaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri), 13.04.2016-yildagi O‘RQ-404-son. – https://lex.uz/docs/2931253
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori, 24.02.2020-yildagi PQ-4611-son. – https://lex.uz/docs/4746047
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 28.01.2022-yildagi PF-60-son. – https://lex.uz/docs/5841063
4. Pardayev M.Q., Isroilov B.I. Moliyaviy tahlil. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2018. – 420 b.
5. Abdukarimov I.T., Pardayev M.Q. Korxonalarda iqtisodiy tahlil. Darslik. – T.: “Iqtisodiyot”, 2019. – 464 b.
6. Xasanov B.A., Xashimov A.A. Boshqaruv hisobi va moliyaviy tahlil. Darslik. – T.: “Moliya”, 2020. – 380 b.
7. Urazov Q.B. Buxgalteriya hisobi va audit. O‘quv qo‘llanma. – T.: “O‘qituvchi”, 2017. – 352 b.
8. Helfert E.A. Techniques of Financial Analysis: A Guide to Value Creation. 11th Edition. – McGraw-Hill Education, 2003. – 512 p.
9. Van Horne J.C., Wachowicz J.M. Fundamentals of Financial Management. 13th Edition. – Pearson Education, 2009. – 744 p.
10. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. Principles of Corporate Finance. 13th Edition. – McGraw-Hill Education, 2020. – 976 p.
11. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // The Journal of Finance. – 1968. – Vol. 23, No. 4. – P. 589–609.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.